

bendi, quæ est ad scribendum, est etiam antequam A scribatur quæ et dicitur potestas scribendi; aptitudo vero scribendi, quæ est in scribendo, secundum quam dicimus, *apte scribit*, non præcedit ipsam scriptionem; nec est potestas scribendi, sed effectum potestatis scribendi: quia enim præcedit potestas apte scribendi, ideo apte scribitur; non quia apte sit scriptio, ideo potest fieri scriptio. Dictum est autem aptitudo ad faciendum, et non absolute ad aliquid; quia non est aptitudo ad aliquid et non ad faciendum, quæ non est potestas, ut aptitudo vestis ad corpus: dicitur enim apta ad corpus; nec ideo tamen dicitur potens vestis. Bene igitur dictum est quia potestas est aptitudo ad faciendum; quia in eo quod aptitudo dicitur, separatur ab omni re quæ

aptitudo non est; et in eo quod ad faciendum determinatur, dividitur ab omni aptitudine, sive ab ea quæ non est ad aliquid, ut quæ est in scribendo; sive ab ea quæ est ad aliquid et non ad faciendum, ut ea quæ est in veste ad corpus, quæ et corpori melius dici potest: dicitur enim vestis apta corpori. Nihil igitur plus vel minus habet hæc diffinitio potestatis, quam debet. Est autem hæc diffinitio potestatis facta secundum usum, non secundum proprietatem potestatis: quidquid enim aliquomodo potest, hæc diffinitione potestatis potest; ut lignum potest incidere, et homo potest incidere: nam et lignum ideo potest incidere, quia habet aptitudinem ad incidendum; et homo ideo potest incidere, quia habet aptitudinem ad incidendum.

SANCTI ANSELMI

DIALOGUS

DE LIBERO ARBITRIO ⁸⁸⁰ (86)

117 CAPUT PRIMUM.

Quod potestas peccandi non pertineat ad libertatem arbitrii.

Disc. Quoniam liberum arbitrium videtur repugnare gratiæ, et prædestinationi, et præscientiæ Dei, ipsa libertas arbitrii quid sit nosse desidero, et utrum illam semper habeamus. Si enim libertas arbitrii est posse peccare et non peccare, sicut a quibusdam solet dici, et hoc semper habemus ⁸⁸¹ quomodo aliquando gratia indigemus? Si autem hoc non semper habemus, cur nobis imputatur peccatum, quando sine libero arbitrio peccamus? MAG. Libertatem arbitrii non puto esse potentiam peccandi et non peccandi. Quippe si hæc ejus esset ⁸⁸² definitio, nec Deus, nec angeli, qui ⁸⁸³ peccare nequeunt, liberum haberent arbitrium: quod nefas est dicere. Disc. C. Quid, si dicitur aliud esse liberum arbitrium Dei et angelorum bonorum, aliud nostrum? MAG. Quamvis

B differat liberum arbitrium hominum a libero arbitrio Dei et angelorum bonorum ⁸⁸⁴ diffinitio tamen hujus libertatis in utrisque, secundum hoc nomen, eadem debet esse: licet enim animal differat ab animali sive substantialiter, sive accidentaliter, diffinitio tamen, secundum nomen animalis, omnibus animalibus est eadem. Quapropter talem oportet dare diffinitionem libertatis arbitrii, quæ nec plus nec minus illa contineat. Quoniam ergo liberum arbitrium divinum et bonorum angelorum peccare non potest, non pertinet ad diffinitionem libertatis arbitrii posse peccare. Denique nec libertas, nec pars libertatis est potestas peccandi. Quod ut plane intelligas, intende ad ea quæ dicam. Disc. Ad hoc sum hic. MAG. Quæ tibi voluntas liberior videtur: illa, quæ sic vult et potest non peccare, ut nullatenus flecti valeat a non peccandi rectitudine, an illa quæ aliquo modo flecti potest ad peccandum? Disc. Cur

VARIÆ LECTIONES,

⁸⁸⁰ Collatum est hoc opusculum cum *ms. Bec. Gem. Vict. tribus CC 9. EE 15, Rit. 13*, uno Thuano 90, uno ex monasterio *S. Mich.* in monte, uno *Cister.* et cum editione gothica. *ms. Gem. C. 54.* Incipit tractatus de libertate arbitrii: *ms. Cister.* Incipiunt Capitula in Tractatus de libertate arbitrii. *Et post hæc:* Expliciant capitula. *Deinde:* Incipit Tractatus de Libertate Arbitrii editus ab Anselmo Archiepiscopo Cantuariensi. *ms. S. Mich.* Incipiunt Capitula in Tractatum de libertate. *Et post hæc:* Expliciant Capitula. *Deinde:* Incipit Tractatus de Libertate Arbitrii. *ms. Thu. 90.* Incipiunt Capitula Libri Anselmi Cantuariensis Episcopi, de Libertate Arbitrii. *Post hæc:* Hic incipit Tractatus de libertate Arbitrii editus ab Anselmo *ms. Vict. CC. 9.* Incipiunt Capitula libri ejusdem (Anselmi Cantuariensis Archiep.) de libero Arbitrio. *Deinde:* Liber magistri Anselmi de libero Arbitrio. *ms. Bec. 3.* Incipiunt Capitula in Tractatu de libero arbitrio, edito ab Anselmo Cantuariensi archiepiscopo. *Deinde:* Expliciant Capitula. Incipit Tractatus de libero arbitrio editus ab Anselmo ⁸⁸¹ Et hoc semper habemus *ms. Vict. 3.* et hoc semper debemus ⁸⁸² Si hoc ejus esset *ms. et Edit. Goth.* si hæc esset ejus ⁸⁸³ Nec Angelus, qui *ms. Vict. S. Mich. Cister. et Bec.* nec Angeli, qui ⁸⁸⁴ Et Angelorum bonorum *ms. Cister.* et aliud bonorum Angelorum

NOTÆ.

(86) Vide supra Prologum in Dialogum de Veritate.

non sit liberior illa, quæ ad utrumque se habet, A non video. **MAG.** An non vides quoniam qui sic habet quod decet, et quod expedit, ut hoc amittere non queat ²⁴⁸⁸; liberior est quam ille, qui sic habet hoc ipsum, ut possit perdere, et ad hoc quod dedecet, et non expedit, valeat adduci? **DISC.** Nulli dubium hoc esse puto. **MAG.** Hoc quoque non minus indubitabile dices quia peccare semper dedecens et noxium est? **DISC.** Nullus sanæ mentis aliter sentit. **MAG.** Liberior igitur est voluntas quæ a rectitudine non peccandi declinare nequit, quam quæ illam potest deserere. **DISC.** Nihil mihi rationabilius asserti posse videtur. **MAG.** An putas, quod additum minuit, et separatim auget libertatem, id aut libertatem esse, aut partem libertatis? **DISC.** Non hoc putare possum. **MAG.** Potestas ergo peccandi, quæ addita voluntati minuit ejus libertatem, et, si dematur ²⁴⁸⁹, auget, nec libertas est, nec pars libertatis. **DISC.** Nihil consequentius.

CAPUT II

Quod tamen angelus et homo ²⁴⁸⁸ peccaverunt per hanc potestatem, et per liberum arbitrium ²⁴⁸⁹; et quamvis potuerint servire peccato, non tamen eis potuit dominari peccatum.

MAG. Non ergo pertinet ²⁴⁹⁰ ad libertatem arbitrii, quod sic est extraneum a libertate. **DISC.** Rationibus tuis nullatenus contradicere queo. Sed non parum me movet quia et angelica et nostra natura in principio habuit potestatem peccandi, quam si non habuisset, non peccasset: quare si per hanc potestatem, quæ sic aliena est a libero arbitrio, peccavit utraque prædicta natura, quomodo dicemus eam peccasse per liberum arbitrium? At si per liberum ²⁴⁹¹ arbitrium non peccavit, ex necessitate peccasse videtur. Nempe aut sponte, aut ex necessitate: nam si sponte peccavit ²⁴⁹², quomodo non per ²⁴⁹³ liberum arbitrium? Quare, si non per liberum arbitrium, utique ex necessitate peccasse videtur. Est et aliud, quod in hac peccandi potestate me movet. Qui enim peccare potest, servus potest esse peccati; quoniam qui facit peccatum, servus est peccati (*Joan. viii, 34*). Qui autem potest servus esse peccati, huic potest dominari peccatum: quomodo ergo libera facta fuit ²⁴⁹⁴ illa natura; aut cujusmodi liberum arbitrium illud erat, cui peccatum dominari poterat ²⁴⁹⁵? **MAG.** D Et per potestatem peccandi, et sponte et per libe-

rum ²⁴⁹⁶ arbitrium, et non ex necessitate, nostra et angelica natura primitus peccavit, et servire potuit peccato; et tamen non illi peccatum dominari poterat, unde illa non libera, aut ejus arbitrium non liberum dici possit. **DISC.** Opus habeo ut, quod dicitis, aperias; quia clausum mihi est. **MAG.** Per liberum arbitrium peccavit apostata angelus, sive primus homo, quia per suum arbitrium peccavit, quod sic liberum erat, ut nulla alia re cogi posset ad peccandum; et ideo juste reprehenditur, quia, cum hanc haberet arbitrii sui libertatem, non aliqua re cogente, non aliqua necessitate, sed sponte peccavit. Peccavit autem per arbitrium suum, quod erat liberum; sed non per hoc unde liberum erat, id est per potestatem, **118** quia poterat non peccare, et peccato non servire; sed per potestatem ²⁴⁹⁷ quam habebat peccandi ²⁴⁹⁸, qua nec ad non peccandi libertatem juvabatur, nec ad peccandi servitutem cogebatur. Quæ autem consequi tibi videtur quia si potuit servus esse peccati, potuit ei dominari peccatum; et ideo nec illum, nec ejus arbitrium liberum fuisse: non ita est. Etenim qui suæ potestatis est ut non serviat, nec alienæ potestatis est ut serviat, quamvis potestate sua servire possit; quandiu non illa quæ est serviendi, sed illa quæ est non serviendi ²⁴⁹⁹, utitur potestate, nulla res potest illi dominari, ut serviat. Nam etsi dives liber possit se facere servum pauperis: quandiu hoc non facit, nec ille nomen amittit libertatis, nec pauper illi dicitur ²⁵⁰⁰ dominari; aut si dicitur, improprie dicitur, quia hoc non in ejus, sed in alterius est potestate. Quamobrem nihil prohibet angelum et hominem ante peccatum liberos fuisse, aut liberum arbitrium habuisse.

CAPUT III.

Quod postquam ²⁵⁰¹ se fecerunt servos peccati, liberum habuerunt arbitrium ²⁵⁰²; et quid sit liberum arbitrium.

DISC. Satisfecisti mihi, quia nihil certe hoc prohibet ante peccatum; sed postquam se fecerunt servos peccati, quomodo liberum arbitrium servare potuerunt? **MAG.** Licet peccato se subdidissent, libertatem tamen arbitrii naturalem in se interimere nequiverunt; sed facere potuerunt ut jam non sine alia gratia, quam erat illa quam prius habuerant, illa libertate uti non valeant. **DISC.** Credo: sed intelligere desidero. **MAG.** Consideremus primum cu-

VARIE LECTIONES.

²⁴⁸⁸ Amittere nequeat *ms. Bec.* non amittere queat ²⁴⁸⁸ Et si dividatur *Edt. Venet. 1547. Colon. et Goth.* Et si derivatur *ms.* et si dematur ²⁴⁸⁷ *In ms. incipi ab his verbis M.* Non ergo pertinet ad libertatem etc. ²⁴⁸⁹ Quod tantum homo et Angelus *ms.* Quod tamen Angelus homo ²⁴⁸⁹ Et liberum *ms.* et per liberum ²⁴⁹⁰ Non pertinet *ms.* non ergo pertinet ²⁴⁹¹ Aut si per liberum *ms.* At si per liberum ²⁴⁹² Aut si sponte peccavit *ms.* nam si sponte ²⁴⁹³ Quomodo nisi per *ms. Thu. Gem. Bec.* quomodo non per ²⁴⁹⁴ Quomodo libera fuit *ms.* Quomodo ergo libera facta fuit ²⁴⁹⁵ Dominari poterat? *ms. S. Mich.* dominari potuit? ²⁴⁹⁶ Et sponte per liberum *ms.* et sponte et per liberum *ms. Vict. 9. omit.* et sponte ²⁴⁹⁷ Id est per potestatem qua poterat non peccare et peccato non servire; sed per potestatem quam habuit non peccandi *ms. Gem. 54.* id est per potestatem quam habebat non peccandi ²⁴⁹⁸ Quam habuit, peccandi *ms.* quam habebat, peccandi ²⁴⁹⁹ Quæ non est serviendi *ms. Vict. Thu. G. m.* quæ est non serviendi ²⁵⁰⁰ Illi proprie dicitur *ms.* Illi dicitur posse ²⁵⁰¹ Quo solo postquam *ms. Bec.* quod postquam ²⁵⁰² Arbitrium *ms.* arbitrium: et quid sit liberum arbitrium

jusmodi ³⁴⁷³ arbitrii libertatem habebant ³⁴⁷⁴ ante peccatum quando certum est ³⁴⁷⁵ eos liberum ³⁴⁷⁶ arbitrium habuisse. **Disc.** Hoc exspecto. **Mac.** Ad quid tibi videntur illam habuisse libertatem arbitrii? An ad assequendum quod vellent; an ad volendum quod deberent, et quod illis velle expediret? **Disc.** Ad volendum quod deberent, et quod expeliret velle. **Mac.** Ergo ad rectitudinem voluntatis habuerunt libertatem arbitrii: quandiu namque voluerunt quod debuerunt rectitudinem habuerunt voluntatis. **Disc.** Ita est. **Mac.** Dubium est adhuc, cum dicitur quia libertatem habuerunt ad rectitudinem ³⁴⁷⁷ voluntatis, si non addatur aliquid ³⁴⁷⁸. Quæro igitur quomodo habebant illam libertatem ad rectitudinem voluntatis: an ad capiendum eam sine datore, cum illam nondum haberent; an ad accipiendum nondum habitam, si daretur ut haberent; an ad deserendum quam acceperant, et per re summendum desertam; an ad semper servandum acceptam? **Disc.** Ad capiendum rectitudinem sine datore non puto illos habuisse libertatem; quoniam nihil habere potuerunt quod non acceperunt. Ad accipiendum vero a datore, quam nondum habebant, ut eam haberent, non est dicendum eos habuisse libertatem; quia non est credendum eos factos sine recta voluntate, quamvis non negandum sit eos habuisse libertatem recipiendi eandem rectitudinem, si eam desererent, et ab ipso primo datore illis redderetur: quod in hominibus sæpe videmus, qui de iniustitia ad justitiam superna gratia reducuntur. **Mac.** Verum est quod dicis ³⁴⁷⁹ eos posse recipere perditam rectitudinem, si reddatur: sed nos illam libertatem, quam habuerunt antequam peccarent, quærimus, cum sine dubio liberum habebant arbitrium ³⁴⁸⁰ non illam, qua nullus indigeret ³⁴⁸¹, si nunquam veritatem deseruisset? **Disc.** Prosequar itaque, et respondebo ad ea quæ restant de his quæ interrogasti. Ad deserendum autem eandem rectitudinem, eos libertatem habuisse non est verum; quia deserere voluntatis rectitudinem est peccare, et potestatem peccandi, nec libertatem, nec partem esse libertatis supra monstrasti (cap. 1). Ad resumendum vero per se desertam rectitudinem libertatem non acceperunt: cum ad hæc rectitudo illa data ³⁴⁸² sit, ut nunquam desereretur ³⁴⁸³. Ipsa namque potestas resumendi desertam, generaret

A negligentiam servandi habitam. Quapropter restat libertatem arbitrii datam esse rationali nature ³⁴⁸⁴ ad servandam acceptam rectitudinem voluntatis. **Mac.** Bene ad interrogata respondisti. Sed adhuc opus est ut consideremus propter quid illam rectitudinem servare debeat rationalis natura ³⁴⁸⁵: An propter ipsam rectitudinem an propter aliud ³⁴⁸⁶? **Disc.** Si non illa libertas data esset illi nature, ut voluntatis rectitudinem propter ipsam servaret rectitudinem, non valeret ad justitiam; quoniam constat justitiam esse rectitudinem voluntatis propter se servatam: sed ad justitiam prodesse arbitrii libertatem credimus. Quare indubitanter asserendum est rationalem naturam non eam accepisse, nisi ad servandam rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem. **Mac.** Ergo quoniam omnis ³⁴⁸⁷ libertas est potestas; illa libertas arbitrii est potestas servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem. **Disc.** Non potest aliud esse. **Mac.** Jam itaque clarum est liberum arbitrium non esse aliud, quam arbitrium potens servare rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem. **Disc.** Clarum utique ³⁴⁸⁸ est. Sed quandiu ipsam rectitudinem habuit, servare potuit quod habuit ³⁴⁸⁹. Postquam autem illam deseruit, quomodo potest servare quod non habet? Absente ergo rectitudine, quæ servari possit ³⁴⁹⁰, non est liberum arbitrium, quod eam servare valeat: non enim servare valet quod non habet. **Mac.** Etiam si absit rectitudo voluntatis, non tamen rationalis natura minus habet quod suum est. Nullam namque potestatem habemus, ut puto, quæ sola sufficiat, sibi ad actum: et tamen, cum ea desunt sine quibus ad actum minime perducuntur nostræ ³⁴⁹¹ potestates, non minus eas, quantum in nobis est, habere dicimur. Sicut nullum instrumentum solum sibi sufficit ad operandum; tamen, cum desunt illa sine quibus ³⁴⁹² instrumento uti nequimus, instrumentum nos cuiuslibet operis habere sine falsitate fatemur. Quod ut in multis animadvertas, in uno tibi monstrabo. Nullus visum habens dicitur nullatenus posse videre montem. **Disc.** Qui montem videre non potest, profecto nullum habet visum. **Mac.** Habet ergo potestatem et instrumentum videndi montem, qui visum habet: et tamen si mons abest, et dicis ei, Vide montem, respondet tibi: Non possum, quia abest; si adesset, possem videre. Item: Si non adesset, et

VARIE LECTIONES.

³⁴⁷³ Consideremus ejusmodi *ms. Bec.* 5 consideremus ergo primum ejusmodi *mss.* consideremus primum ejusmodi ³⁴⁷⁴ Libertatem habuerunt *mss.* libertatem habebant ³⁴⁷⁵ Quia certum est *mss.* quando certum est ³⁴⁷⁶ Eos liberum *ms. Cister.* eos ante liberum ³⁴⁷⁷ Habuerunt ad rectitudinem *ms. Vict. 3. omit.* ad ³⁴⁷⁸ Addatur aliud *mss.* addatur aliquid ³⁴⁷⁹ Unde est quod dicis *mss.* verum est quod dicis ³⁴⁸⁰ Liberum habuerunt arbitrium *mss.* liberum habebant arbitrium ³⁴⁸¹ Nullus indigeret *mss.* *Thu.* nullus indiget ³⁴⁸² Rectitudo illi data *mss.* rectitudo illa data ³⁴⁸³ Deseratur *mss.* desereretur ³⁴⁸⁴ Rationali creaturæ vel nature *mss.* rationali nature ³⁴⁸⁵ Rationalis creatura *mss.* rationalis natura ³⁴⁸⁶ Aut propter aliud *mss. Vict. Bec. Thu.* an propter aliud ³⁴⁸⁷ Quoniam omnis *mss.* ergo quoniam omnis ³⁴⁸⁸ Clarum itaque *mss.* clarum utique ³⁴⁸⁹ Potuit quod debuit *mss. Vict. Bec. S. Mich. Thu.* potuit quod habuit ³⁴⁹⁰ Quam servare possit *mss.* quæ servari possit ³⁴⁹¹ Sufficiat sibi ad actum: et tamen cum ea desunt, sine quibus ad actum minime perducuntur nostræ *ms. Bec.* sibi sufficiat. Nam etsi ad actum minime perducuntur nostræ ³⁴⁹² Cum desunt illa, quibus *mss.* cum desunt illa, sine quibus *ms. Bec.* si desunt illa, sine quibus

lux abesset; responderet se montem videre momenti, quia ³¹⁹³ non posset absente ³¹⁹⁴ luce; sed si lux adesset, tunc posset ³¹⁹⁵. Rursum: si visum habenti mons et lux præsens est, et aliquid visui obstat, ut si quis illi oculos claudat, dicit se ³¹⁹⁶ posse videre montem: sed si nihil visui ejus obsisteret, tunc sine dubio montem videndi potestatem haberet. Disc. Totum hoc omnibus notum est. Mac. Vides ergo quia potestas videndi aliquod corpus, alia est in vidente; alia in re videnda; alia in medio, id est neque in vidente, neque in videndo ³¹⁹⁷: et ea quæ est in medio, alia est in adjuvante; alia in non impediende, id est cum nihil quod impedire possit impedit. Disc. Video plane. Mac. Quatuor igitur istæ potestates sunt, quarum si una quælibet desit, aliæ tres ³¹⁹⁸ nec singulæ, nec omnes simul aliquid possunt efficere: nec tamen, absentibus aliis, negamus aut eum qui visum ³¹⁹⁹ habet habere visum, aut instrumentum sive potestatem videndi; aut rem visibilem posse videri; aut lucem posse visum juvare.

119 CAPUT IV.

Quomodo potestatem habeant servandi rectitudinem, quam non habent.

Mac. Quarta autem potestas improprie dicitur: quod enim solet impedire visum, non ob aliud dicitur dare potestatem vivendi, cum non impedit, nisi quia non aufert. Potestas autem vivendi lucem, non nisi in tribus rebus est: quia tunc est idem, et quod videtur, et quod adjuvat. Nonne hoc omnibus est ³²⁰⁰ notum! Disc. Nulli utique ³²⁰¹ est ignotum. Mac. Si ergo, absente re quæ videri possit, in tenebris positi, et clausos sive ligatos oculos habentes, quantum ad nos pertinet, videndi quamlibet rem visibilem potestatem ³²⁰² habemus; quid prohibet nos habere potestatem servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem, etiam absente ipsa rectitudine, quandiu et ratio in nobis est, quæ eam valemus cognoscere; et voluntas, qua illam tenere possumus? Ex his enim constat præfata libertas arbitrii. Disc. Satisfecisti intellectui meo, potestatem hanc servandi ³²⁰³ rectitudinem voluntatis rationali naturæ semper inesse, atque hanc potestatem in primi ³²⁰⁴ hominis et angelorum arbitrio liberam fuisse, quibus

invitis rectitudo voluntatis non poterat auferri. CAPUT V.

Quod nulla tentatio cogat invitum peccare.

Sed nunc quomodo est humanæ voluntatis arbitrium hæc potestate liberum; cum sæpe rectam habens homo voluntatem, ipsam rectitudinem invitus, cogente tentatione, deserat? Mac. Nemo illam deserit, nisi volendo. Si ergo invitus dicitur nolens ³²⁰⁵, nemo deserit illam invitus: ligari enim homo potest invitus, quia nolens potest ligari; torqueri potest invitus, quia nolens potest torqueri; occidi potest invitus, quia nolens potest occidi; velle autem non potest invitus, quia velle non potest ³²⁰⁶, nolens velle; nam omnis volens ipsum suum velle vult. Disc. Quomodo ergo dicitur ³²⁰⁷ invitus mentiri, qui mentitur ne occidatur: cum hoc non nisi volens facit ³²⁰⁸? Nam, sicut invitus mentitur, sic invitus vult mentiri; et qui invitus vult mentiri, nolens vult mentiri. Mac. Ideo forsitan ³²⁰⁹ invitus mentiri dicitur; quia, cum sic vult veritatem ut non mentiatur nisi ³²¹⁰ propter vitam, et vult mendacium, quia propter vitam; et non vult mendacium propter ipsum mendacium, quoniam vult veritatem: et ideo volens, et nolens mentitur. Alia namque est voluntas, qua volumus aliquid propter se, ut cum volumus salutem propter se; et alia, cum aliquid volumus propter aliud, ut cum volumus absinthium bibere propter salutem. Unde potest forsitan dici secundum has diversas voluntates, quia invitus, et non invitus mentitur. Quapropter cum dicitur invitus mentiri, quia non id vult in quantum vult veritatem, non repugnat illi sententiæ qua dico neminem invitum deserere rectitudinem voluntatis; quia mentiendo vult eam deserere propter vitam: secundum quam voluntatem non invitus eam deserit, sed volens; de qua voluntate nunc loquimur. De illa namque loquimur, qua vult mentiri propter vitam; non de illa, qua non vult mendacium propter se. Aut idcirco certe mentitur invitus, quia invitus aut occiditur, aut mentitur, id est invitus est in hac angustia, ut ex necessitate unum horum quodlibet fiat: quamvis enim necesse sit illum aut occidi aut mentiri, non tamen necesse est illum occidi, quia potest non

VARIÆ LECTIONES.

³¹⁹³ Responderet se montem non posse videre, quia *ms. Vict. Bec. Thu. Gem. 54.* responderet se montem videre momenti, quia *ms. Cister.* se montem non posse videre momenti, quia ³¹⁹⁴ Non posset absente *ms. Vict. 13.* non possum absente ³¹⁹⁵ Tunc posset *ms. Vict. 13.* tunc possum ³¹⁹⁶ Lux et mons præsens esset, et aliquid visui obstat, velut si aliquis illi oculos clauderet, diceret se *ms.* et mons et lux præsens est, et aliquid visui obstat, ut si quis illi oculos claudat, dicit se *ms. S. Mich.* et mons et lux præsens est, etc. *ut in aliis mss.* ³¹⁹⁷ Idem neque in vidente neque in re videnda *ms.* id est neque in vidente, neque in videndo ³¹⁹⁸ Aliæ tres sunt *ms. omitt. sunt* ³¹⁹⁹ Aut qui visum *ms. Thu. Gem. 54. Rec.* aut eum qui visum ³²⁰⁰ Nam hoc est omnibus *ms.* nonne hoc omnibus est ³²⁰¹ Nulli itaque *ms.* nulli utique ³²⁰² Rem potestatem *ms. Thu.* rem visibilem, tunc potestatem ³²⁰³ Meo, potestatem servandi *ms. meo,* potestatem hanc servandi ³²⁰⁴ In primis *ms. et Edit. Goth.* in primis ³²⁰⁵ Invitus dicitur volens *ms. Gem. Bec. Vict. Cister.* invitus dicitur nolens ³²⁰⁶ Ligari enim homo potest et invitus, quia nolens: potest torqueri invitus, quia nolens: potest occidi; velle autem non potest *ms.* ligari enim potest homo invitus, quia nolens potest ligari: torqueri potest invitus, quia nolens potest torqueri: occidi potest invitus, quia nolens potest occidi: velle autem non potest ³²⁰⁷ Quomodo dicitur *ms.* quomodo ergo dicitur ³²⁰⁸ Non nisi nolens facit *ms.* non nisi volens facit? ³²⁰⁹ Nolens vult mentiri. M. Ideo forsitan *ms. S. Mich.* nolens vult mentiri: quoniam priusquam veniat ad hanc necessitatem, non vult mentiri, nec vult ut hoc aliquando velit. Ideo cum hac occasione mentitur, iudicat se invitum mentiri propter præcedentem necessitatem. M. Ideo forsitan, etc. *Hæc additio ab aliquo exscriptore hic inserta videtur: cum in cæteris mss. non habeatur.* ³²¹⁰ Ut mentiatur, nisi *ms.* ut non mentiatur, nisi

occidi, si mentitur; nec necesse est illum mentiri, A quia potest non mentiri, si occiditur ³⁵¹¹. Neutrum enim est determinate in necessitate; quia utrumlibet est in potestate ³⁵¹². Ita quoque, licet ³⁵¹³ invitatus aut mentiatur, aut occidatur, non tamen ideo consequitur ut invitatus mentiatur, aut ut invitatus occidatur. Est et alia ratio, quam frequens habet usus, cur invitatus et nolens et ex necessitate dicitur aliquis facere, quod tamen volens facit. Nam quod nonnisi difficile facere valemus, et i'eo non facimus, dicimus hoc nos facere non posse, et ex necessitate nos, sive invitos, deserere: et quod ³⁵¹⁴ sine difficultate dimittere nequimus, et idcirco facimus ³⁵¹⁵, hoc nos invitos, et nolentes, et ex necessitate facere asserimus. Hoc igitur modo, qui mentitur ne moriatur, mentiri invitatus et nolens dicitur, et ex necessitate, quia mendacium vitare non valet sine mortis difficultate. Sicut igitur qui mentitur propter vitam, improprie dicitur invitatus mentiri, quoniam mentitur volens; ita non proprie dicitur invitatus velle mentiri, quoniam hoc nonnisi volens vult. Nam sicut, cum mentitur, vult ipsum mentiri; sic, cum vult mentiri, vult ipsum velle. Disc. Non possum negare quod dicis. Mag. Quomodo ergo non est libera voluntas, quam aliena potestas sine suo assensu subjicere non potest? Disc. Nonne simili ratione possumus dicere voluntatem equi esse liberam, quia non appetitui carnis servit, nisi volens? Mag. Non est hic similiter ³⁵¹⁶; in equo namque non ipsa voluntas se subjicit, sed naturaliter subjecta semper necessitate appetitui carnis servit. In homine vero, C quoad ipsa voluntas recta est, nec servit, nec subjecta est qui non debet, nec ab ipsa rectitudine ulla vi aliena avertitur, nisi ipsa, cui non debet, volens consentiat: quem consensum non naturaliter, nec ex necessitate sicut equus, sed ex se aperte videtur habere. Disc. Satisfecisti huic objectioni meæ de voluntate equi. Redi ubi eramus. Mag. An negabis ³⁵¹⁷ omnem rem liberam esse ab ea re a qua cogi nisi volens ³⁵¹⁸, vel prohiberi non potest? Disc. Non video quomodo negem. Mag. Dic etiam quomodo superat recta voluntas, et quomodo superatur? Disc. Velle ipsam rectitudinem perseveranter, est illi vincere; velle autem quod non debet, est illi vinci. Mag. Puto quia tentatio rectam voluntatem nonnisi D volentem, aut ab ipsa rectitudine ³⁵¹⁹ prohibere, aut ad id, quod non debet, cogere potest: ut illam nolit, et istud velit ³⁵²⁰. Disc. Nec hoc ulla ³⁵²¹ ratione

falsum esse video. Mag. Quis ergo potest voluntatem dicere non esse liberam ad servandam rectitudinem, et liberam a tentatione et peccato: si nulla tentatio potest illam, nisi volentem, avertere a rectitudine ad peccatum, id est ad volendum quod non debet? Cum ergo vincitur, non aliena vincitur potestate, sed sua. Disc. Hoc monstrant ea quæ dicta sunt. Mag. Nonne vides ex his consequi quia nulla tentatio potest ³⁵²² vincere rectam voluntatem? Nam, si potest, habet potestatem vincendi, et sua potestate vincit ³⁵²³; sed hoc esse non potest, quoniam voluntas nonnisi sua vincitur potestate. Quare nullatenus potest tentatio vincere rectam voluntatem; et cum dicitur, improprie dicitur. Non enim aliud intelligitur, quam quia voluntas potest se subjicere tentationi; sicut e converso, cum imbecillis dicitur posse vinci a forti, non sua potestate posse dicitur, sed ³⁵²⁴ aliena; quoniam non significatur aliud, nisi quia fortis habet ³⁵²⁵ potestatem vincendi imbecillum.

120 CAPUT VI.

Quomodo sit nostra voluntas potens contra tentationes, licet videatur impotens.

Disc. Quamvis sic omnia impugnantia voluntati nostræ subjicias, atque nullam tentationem illi dominari permittas, ut in nullo possim obviare assertionibus tuis; non tamen possum dissimulare quamdam impotentiam esse in eadem voluntate, quam fere omnes experimur, cum violentia tentationis superamur. Quapropter nisi illam potentiam quam probas, et istam impotentiam quam sentimus, facias convenire: non potest animus meus ad quietem hujus quæstionis pervenire. Mag. Istam impotentiam voluntatis, quam dicis, in quo putas esse? Disc. In eo quia non potest perseveranter rectitudini adherere. Mag. Si per impotentiam non adhæret, aliena vi avertitur a rectitudine. Disc. Concedo ³⁵²⁶. Mag. Quæ est hæc vis? Disc. Vis tentationis. Mag. Hæc vis non eam avertit ³⁵²⁷ a rectitudine, si ipsa non vult quod suggerit tentatio. Disc. Ita est. Sed ipsa tentatio sua vi cogit eam velle quod suggerit. Mag. Quomodo cogit eam velle? An ita ut possit quidem nolle ³⁵²⁸, sed non sine gravi molestia; an ita ut nullatenus possit nolle? Disc. Quamvis fateri me oporteat nos aliquando sic premi tentationibus, ut sine difficultate non valeamus nolle quod suggerunt; non tamen possum dicere quod sic nos unquam opprimant, ut quod movent ³⁵²⁹ nullatenus nolle possimus. Mag. Nescio quomodo possit dici. Si enim vult

VARIÆ LECTIONES.

³⁵¹¹ Non mentiri, sed occidi *mss.* non mentiri, si occiditur ³⁵¹² Utrumlibet est in voluntate vel potestate. *mss.* utrumlibet est in potestate. ³⁵¹³ Itaque licet *mss.* Ita quoque licet ³⁵¹⁴ Deserere, quod *mss.* deserere, et quod ³⁵¹⁵ Idcirco cum facimus *mss.* idcirco facimus *mss.* *Bec.* idcirco fecimus ³⁵¹⁶ Non est hoc similiter *mss.* non est hic similiter ³⁵¹⁷ An negavimus *mss.* An negabis ³⁵¹⁸ A qua cogi non volens *mss.* a qua cogi nisi volens *mss.* *S. Mich.* ad quam cogi nisi volens ³⁵¹⁹ Aut ipsa rectitudine *mss.* aut ab ipsa rectitudine ³⁵²⁰ Ut illam velit et istud nolit *mss.* ut illam nolit et istud velit ³⁵²¹ Nec ulla *mss.* et *Edit Goth.* nec hoc ulla ³⁵²² Quia nulla potestas potest *mss.* quia nulla tentatio potest ³⁵²³ Sua potestate vincitur *mss.* et *Edit Goth.* sua potestate vincit ³⁵²⁴ Sua potestate dicitur, sed *mss.* sua potestate posse dicitur, sed ³⁵²⁵ Nisi fortis habet *mss.* nisi quia fortis habet ³⁵²⁶ Credo *mss.* concedo ³⁵²⁷ Non avertit *mss.* non eam avertit ³⁵²⁸ Ut possit ea quidem nolle *mss.* ut possit quidem nolle *Edit. Venet. et Colon.* ut possit eam quidem nolle ³⁵²⁹ Quod movent nullatenus *mss.* quod movent nullatenus.

homo mentiri, ut non sustineat mortem et servet ³⁵³⁰ vitam ad tempus; quis dicet impossibile velle eum non mentiri, ut vitet æternam mortem, et sine fine vivat? Quapropter jam dubitare non debes hanc ³⁵³¹ impotentiam servandi rectitudinem, quam dicis in nostra voluntate ³⁵³² cum tentationibus consentimus, non esse ex impossibilitate, sed ex difficultate. Frequenti namque usu dicimus nos non posse aliquid; non quia nobis est impossibile, sed quia illud sine ³⁵³³ difficultate non possumus. Hæc autem difficultas non perimit libertatem voluntatis: impugnare ³⁵³⁴ namque potest invitam voluntatem, expugnare nequit invitam. Hoc itaque modo, puto te posse videre quomodo convenient potentia voluntatis, quam ratio veritatis asserit; et impotentia, quam humanitas nostra sentit. Sicut enim difficultas nequaquam voluntatis interimit libertatem; ita illa impotentia, quam non ob aliud in voluntate dicimus esse, nisi quia non potest tenere suam rectitudinem sine difficultate, non aufert eidem voluntati perseverandi in rectitudine potestatem.

CAPUT VII.

Quomodo voluntas fortior sit quam tentatio; etiam cum ab illa vincitur.

Disc. Sicut nequaquam valeo quod probas negare; ita nullatenus queo voluntatem fortiorem esse tentatione, cum ab ea superatur, affirmare. Nam si voluntas servandi rectitudinem fortior esset quam tentationis impetus; fortius illa volendo quod tenet, resisteret quam illa insisteret. Non enim aliunde scio me magis vel minus fortem ³⁵³⁵ habere voluntatem, nisi quia magis vel minus fortiter volo. Quapropter cum minus fortiter volo quod debeo, quam tentatio mihi suggerit quod non debeo; quomodo tentatio fortior non sit voluntate mea, non video. *MAC.* Ut video, æquivocatio voluntatis te fallit. *Disc.* Ipsam vellem æquivocationem cognoscere. *MAC.* Sicut visus æquivoce dicitur; ita et voluntas. Vocamus enim visum, ipsum instrumentum videndi, id est radium procedentem per oculos, quo sentimus lucem et quæ sunt in luce: et dicimus visum, opus instrumenti ipsius, quando illo utimur, id est visionem. Eodem modo dicitur voluntas, ipsum instrumentum volendi, quod est in anima, et quod convertimus ad volendum hoc vel illud; sicut visum ad videndum diversa convertimus: et dicitur voluntas, usus ejus voluntatis, quæ est instrumentum volendi, sicut dicitur visus, usus ejus visus, qui est instru-

mentum videndi. Sicut igitur visum, qui est instrumentum videndi, habemus etiam cum non videmus; visus autem, qui est opus ejus, non est nisi cum videmus: ita voluntas, instrumentum scilicet volendi, semper est in anima ³⁵³⁶, etiam cum non vult aliquid, velut cum dormit; voluntatem vero, quam dico usum sive opus ejusdem instrumenti, non habemus nisi quando volumus aliquid. Illa igitur ³⁵³⁷ voluntas, quam voco instrumentum volendi, una et eadem semper est, quidquid velimus. Illa vero, quæ opus ejus est ³⁵³⁸, tam multiplex est, quam multa et quam sæpe volumus; quemadmodum visus, quem etiam in tenebris vel clausis oculis habemus, semper idem est, quidquid videamus. Visus autem, id est opus ejus, qui et visio nominatur, tam numerosus ^B est quam numerosa, et quam numerose videmus. *Disc.* Plane video, et amo hanc voluntatis discretionem ³⁵³⁹: et jam mihi videor videre, quam ex ejus ignorantia patiebar, deceptionem; sed tamen tu prosequere quod incœpisti. *MAC.* Cum ergo videas duas voluntates esse, instrumentum scilicet volendi, et opus ejus, in qua harum duarum intelligis fortitudinem constare volendi? *Disc.* In illa quæ est instrumentum volendi. *MAC.* Si ergo scias virum ita fortem, ut eo tenente taurum indomitum, taurus non possit se movere: et videas eundem virum ita tenentem ³⁵⁴⁰ arietem, ut ipse aries sese de manibus ejus excutiat, putabis ne illum minus fortem in tenendo arietem quam in tenendo taurum? *Disc.* Illum quidem non dissimiliter fortem in utroque illo opere ^C ³⁵⁴¹ judicabo, sed eum sua fortitudine non æqualiter uti fatebor: fortius enim operatur in tauro, quam in arietem. Sed ille fortis est, quia ³⁵⁴² fortitudinem habet; actio vero ejus fortis dicitur quia fortiter ³⁵⁴³ fit. *MAC.* Sic intellige voluntatem, quam voco instrumentum volendi, inseparabilem ³⁵⁴⁴ et nulla alia vi superabilem fortitudinem habere: qua aliquando ³⁵⁴⁵ magis, aliquando minus utitur in volendo. Unde quod fortius vult nullatenus deserit, oblato eo ³⁵⁴⁶ quod minus fortiter vult: et cum offeritur quod vult ³⁵⁴⁷ fortius, statim dimittit quod non pariter vult: et tunc voluntas, quam dicere possumus actionem instrumenti hujus; quoniam agit opus suum ³⁵⁴⁸, cum aliquid vult; tunc, inquam, voluntas actio magis vel minus fortis dicitur, quoniam magis vel minus fortiter fit. *Disc.* Aperta jam mihi esse, quæ explicas, necesse est ut fatear. *MAC.* Vides igitur quia, cum homo habitam rectitudinem voluntatis

VARIE LECTIONES.

³⁵³⁰ Ut servet *ms.*, et servet ³⁵³¹ Dubitare hanc. non debes *ms.* dubitare non debes hanc. ³⁵³² Voluntate esse: cum *ms.* omit. esse ³⁵³³ Sed quia sine *ms.* sed quia illud sine ³⁵³⁴ Non permittit libertatem voluntatis vinci. Impugnare *ms.* non perimit voluntatis libertatem: impugnare ³⁵³⁵ Minus fortiorem *ms.* minus fortem ³⁵³⁶ Semper est anima *ms.* et *Edit. Goth.* semper est in anima ³⁵³⁷ Illa utique *ms.* et *Edit. Goth.* illa igitur voluntas ³⁵³⁸ Quæ opus est *ms.* quæ opus ejus est ³⁵³⁹ Voluntatis distinctionem *ms.* voluntatis discretionem ³⁵⁴⁰ Virum tenentem *ms.* et *Edit. Goth.* virum ita tenentem ³⁵⁴¹ In utroque opere *ms.* *Bec. Vict. Gem. 54. Thu. 90. et Cister.* in utroque illo opere ³⁵⁴² Fortis est, qui *ms.* fortis est; quia ³⁵⁴³ Qui fortiter *ms.* et *Edit. Goth.* quia fortiter ³⁵⁴⁴ Inseparabilem fortitudinem *ms.* inseparabilem et nulla alia vi superabilem fortitudinem *ms.* *Vict. 9. et 15.* inseparabilem et nullam aliam inseparabilem fortitudinem ³⁵⁴⁵ Quia aliquando *ms.* et *Editio Gothica* qua aliquando ³⁵⁴⁶ Ablato eo *ms.* oblato eo ³⁵⁴⁷ Offeritur fortior quod vult *ms.* offeritur quod vult fortius ³⁵⁴⁸ Hujus, agit opus suum *ms.* *Hujus, quoniam agit suum opus*

aliqua ingruente deserit tentatione, nulla vi aliena abstrahitur; sed ipsa convertit³⁵⁵⁹ se ad id quod fortius vult.

CAPUT VIII.

Quod nec Deus potest auferre voluntatis rectitudinem.

Disc. Nunquid vel Deus potest illi auferre rectitudinem? *Mac.* Vide quomodo non possit. Totam quidem substantiam, quam de nihilo fecit, potest redigere in nihilum; a voluntate vero habente rectitudinem, non valet illam separare. *Disc.* Hujus tuae mihi inauditae assertionis multum a te rationem exspecto. *Mac.* Nos loquimur de illa voluntatis rectitudine, qua justa dicitur voluntas, id est quae propter se servatur. Nulla autem est justa voluntas, nisi quae vult **121** quod Deus vult eam velle. *Disc.* Quae hoc non vult, plane injusta est. *Mac.* Servare itaque rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem, est utriusque eam servanti velle quod Deus vult illum velle. *Disc.* Sic oportet fateri³⁵⁶⁰. *Mac.* Si Deus³⁵⁶¹ separat hanc rectitudinem ab alicujus voluntate, aut volens facit hoc, aut nolens. *Disc.* Nolens non potest. *Mac.* Si itaque auferit alicujus voluntati praefatam rectitudinem vult quod facit. *Disc.* Absque dubio vult. *Mac.* Utique ab cujus³⁵⁶² voluntate vult separare eandem rectitudinem, non vult eum³⁵⁶³ rectitudinem servare voluntatis propter ipsam rectitudinem. *Disc.* Sic sequitur. *Mac.* Sed jam positum est servare hoc modo rectitudinem voluntatis esse omni servanti velle quod Deus vult illum velle. *Disc.* Si positum non esset, ita tamen esset. *Mac.* Ergo si Deus³⁵⁶⁴ saepe fatam rectitudinem tollit ab aliquo, non vult eum velle quod vult eum velle. *Disc.* Nihil consequentius, et nihil impossibilius. *Mac.* Igitur nihil magis impossibile, quam Deum rectitudinem voluntatis auferre. Quod tamen facere dicitur, quando non facit ut eadem rectitudo non deseratur. Porro diabolus, vel tentatio, ideo dicitur hoc facere, sive voluntatem³⁵⁶⁵ ipsam vincere, et a rectitudine, quam tenet abstrahere; quoniam nisi promitteret³⁵⁶⁶ ei aliquid aut minaretur auferre, quod magis quam ipsam rectitudinem vult; nullatenus ipsa se ab illa³⁵⁶⁷, quam aliquatenus vult, averteret³⁵⁶⁸. *Disc.* Sic planum videtur mihi quod dicis, ut nihil contra posse dici³⁵⁶⁹ existimem.

CAPUT IX.

Quod nihil sit liberius recta voluntate.

Mac. Cernis itaque nihil liberius recta voluntate,

cui nulla vis aliena potest suam auferre rectitudinem. Nempe si dicimus quia, cum aliquis vult mentiri³⁵⁷⁰ ne perdat vitam aut salutem, cogitur deserere timore mortis, aut tormentis³⁵⁷¹ veritatem: non est verum. Non enim cogitur magis velle vitam quam veritatem; sed quoniam vi aliena prohibetur utramque servare³⁵⁷² simul, ipsa eligit quod mavult, sponte utique, et non invita; quamvis in necessitate utramlibet deserendi posita sit non sponte, sed invita. Non enim minus fortis est ad volendum veritatem, quam ad volendum salutem; sed fortius vult salutem. Nam, si praesentem videret gloriam aeternam, quam statim post servatam veritatem assequeretur, et inferni tormenta, quibus post mendacium sine mora traderetur³⁵⁷³; procul dubio mox virum sufficientiam ad servandam veritatem habere cerueretur. *Disc.* Aperte hoc videtur, cum majores vires exhiberet³⁵⁷⁴ ad volendum salutem aeternam propter se, et veritatem propter praemium, quam ad salutem temporalem servandam.

CAPUT X.

Quomodo peccans sit³⁵⁷⁵ servus peccati; et quod majus miraculum fit, cum Deus reddit rectitudinem illam deserenti, quam cum mortuo reddit vitam.

Mac. Semper itaque habet rationalis³⁵⁷⁶ natura liberum arbitrium; quia semper habet potestatem servandi rectitudinem voluntatis, propter ipsam rectitudinem, quamvis aliquando cum difficultate. Sed, cum libera voluntas deserit rectitudinem, per difficultatem servandi; utique post servit peccato, per impossibilitatem per se recuperandi. Si ergo fit spiritus vadens, et non rediens (*Psal.* LXXVII, 39), quoniam qui facit peccatum, servus est peccati (*Joan.* VIII, 34). Quippe, sicut nulla voluntas, antequam haberet rectitudinem, potuit eam, Deo non dante, capere; ita cum deserit acceptam, non potest eam nisi Deo reddente recipere. Et majus miraculum existimo, cum Deus voluntati desertam reddit rectitudinem, quam cum mortuo reddit vitam amissam. Corpus enim necessitate moriendo non peccat, ut vitam nunquam recipiat; voluntas vero per se rectitudinem deserendo, meretur ut illa semper indigeat. Et si quis sponte sibi mortem infert, non auferit sibi quod³⁵⁷⁷ nunquam erat amissurus; qui vero voluntatis rectitudinem deserit, hoc abjicit quod ex debito semper erat³⁵⁷⁸ servaturus. *Disc.* Verum valde video quod³⁵⁷⁹ dicis de servitute, qua servus sit³⁵⁷⁹ peccati,

VARIAE LECTIONES.

³⁵⁵⁹ Ipse convertit *ms.* ipsa convertit ³⁵⁶⁰ *Dis.* Sic oportet fateri, qua *ms.* *Vict. Gem. Bec. S. Mich.* *Dis.* qua ³⁵⁶¹ illum velle. Si itaque Deus *ms.* illum velle. *Dis.* Sic oportet fateri. *M.* Si Deus ³⁵⁶² Utique si ab alicujus *ms.* utique a cujus ³⁵⁶³ Non vult eum *ms.* *Cister. S. Mich.* non vult eam ³⁵⁶⁴ Si Deus hanc *ms.* Si Deus saepe fatam ³⁵⁶⁵ Sine voluntate *ms.* Sive voluntatem ³⁵⁶⁶ Non permitteret *ms.* *Gen. Bec. Vict.* Nisi promitteret ³⁵⁶⁷ Ipse ab illa *ms.* ipsa se ab illa ³⁵⁶⁸ Vult, posset avertere *ms.* vult, averteret ³⁵⁶⁹ Contradictio posse *ms.* contra posse dici ³⁵⁷⁰ Cum vult mentiri *ms.* *Gen. Bec.* cum aliquis vult mentiri ³⁵⁷¹ Aut tormenti *ms.* *Vict. Gem. Bec. Cister.* aut tormentis ³⁵⁷² Utrumque servare *ms.* utramque servare ³⁵⁷³ Sine mora deputaretur, *ms.* sine mora traderetur ³⁵⁷⁴ Eam majores vires exhiberet ³⁵⁷⁵ Peccans sit *ms.* *S. Mich. et Vict.* peccans sit ³⁵⁷⁶ Rationalis homo *ms.* rationalis natura ³⁵⁷⁷ Non auferit sibi aliquid quod *ms.* *Vict. Gem. Bec.* Non auferit sibi quod ³⁵⁷⁸ Ex debito erat *ms.* ex debito semper erat ³⁵⁷⁹ Valde verum est quod *ms.* Verum valde video quod ³⁵⁷⁹ Quia servus sit *ms.* qua servus sit.

qui facit peccatum ; et de impossibilitate recuperandi A desertam rectitudinem, nisi ab eo, a quo prius data ³²⁷¹ erat reddatur ; et ut illam semper teneant inde-

CAPUT XI.

Quod ista servitus non auferat libertatem arbitrii.

Sed hac sententia multum repressisti exultationem meam, quia jam putabam ³²⁷² esse securum hominem semper habere ³²⁷³ libertatem arbitrii. Quare ipsam servitatem exponi mihi postulo, ne forte libertati ³²⁷⁴ præfate repugnare videatur. Utraque enim, scilicet hæc libertas et servitus, est in voluntate, secundum quam liber aut ³²⁷⁵ servus est homo. Si ergo servus, quomodo liber ? Aut si liber, quomodo servus ? **MAC.** Si bene discernas ; quando non habet præfata rectitudinem, sine repugnantia et servus est, et liber. Nunquam enim est ejus potestatis rectitudinem capere, cum non habet ; sed semper est ejus potestatis servare, cum habet. Per hoc, quia redire non potest a peccato, servus est ; et per hoc ³²⁷⁶, quia abstrahi non potest a rectitudine, liber est. Sed a peccato et ejus servitute, non nisi per alium potest reverti ; a rectitudine vero, non nisi per se potest averti, et a libertate sua nec per se, nec per alium potest privari. Semper enim naturaliter liber est ad servandam rectitudinem, si eam habet : etiam quando, quam servet, non habet ³²⁷⁷. **Disc.** Sufficit mihi hæc ³²⁷⁸ hujus libertatis et servitutis, ut in eodem homine possint esse, simul facta concordia.

CAPUT XII.

Cur, cum homo non habet rectitudinem, magis dicitur liber ; quia, cum habet, non potest ei auferri : quam, cum eam habet, servus ; quia, cum non habet, non potest per se eam recuperare ³²⁷⁹.

Sed multum nosse desidero cur quando non habet rectitudinem, magis dicitur liber ; quia non potest ei ab alio auferri, cum habet, quam eum rectitudinem habet, servus ; quoniam eam non potest recuperare per se, cum non habet. Per hoc enim quia redire non potest a peccato, servus est : per hoc quod abstrahi non potest a rectitudine, liber est. et, sicut nunquam abstrahi potest, si habet ; ita nunquam potest redire, si non habet. Quapropter, sic-

ut semper habet illam libertatem ; ita semper habere videtur illam servitutem. **MAC.** Ista servitus non est nisi impotentia non peccandi. Sive enim ³²⁸⁰ dicamus eam impotentiam esse redeundi ad rectitudinem sive impotentiam recuperandi, aut iterum habendi rectitudinem : non ob aliud est homo servus peccati, nisi quoniam per hoc quia ³²⁸¹ nequit redire ad rectitudinem, aut recuperare, aut habere illam ³²⁸², non potest non peccare ³²⁸³. Cum autem habet eandem rectitudinem, non habet impotentiam non peccandi. Quare quando habet rectitudinem illam, non est servus peccati. Potestatem autem servandi rectitudinem semper habet, et cum rectitudinem habet, **122** et cum non habet ³²⁸⁴ ; et ideo semper est liber. Quod autem quæris cur quando non habet **B** rectitudinem, magis dicitur liber idcirco quoniam ab alio ³²⁸⁵ non ei potest auferri, quando habet : quam tunc servus, cum habet ³²⁸⁶ rectitudinem, ideo quia non potest eam recuperare per se, quando non habet : tale est, ac si quæras cur homo cum sol abest ³²⁸⁷ magis dicitur habere potestatem videndi solem, propter hoc quia intueri illum potest, cum adest, quam dicitur cum sol adest, habere impotentiam videndi ³²⁸⁸ solem, quoniam quando abest non potest cum facere sibi præsentem. Sicut enim etiam quando sol abest, habemus in nobis visum quo illum videmus, cum adest ; sic etiam quando voluntatis rectitudo nobis deest, habemus tamen in ³²⁸⁹ nobis aptitudinem intelligendi et volendi, qua eam possumus servare propter se, cum eam habemus. **C** Et, sicut quando nobis nihil deest ad videndum solem, nisi præsentia ejus, tunc solummodo non habemus illam potestatem, quam nobis facit ejus præsentia ; sic tantummodo quando nobis illa rectitudo deest, tunc habemus illam impotentiam, quam fecit nobis ejus absentia. Semper igitur homo habet arbitrii libertatem, sed non semper servus est peccati ; sed quando non habet rectam voluntatem. **Disc.** Si in-
tente cogitasset quæ supra dicta sunt (cap. 3), quando videndi potestatem in quatuor potestates distribuisti, non hic dubitasset ³²⁹⁰ : quare fateor culpam hujus dubitationis meæ. **MAC.** Parcā tibi nunc, si ³²⁹¹ deinceps ea quæ dicimus sic præsentia ³²⁹², cum opus erit, habueris ; ut ea nobis necesse non sit

VARIÆ LECTIONES.

³²⁷¹ Data ea *ms.* data erat ³²⁷² Quia jam putabam *ms.* quia me jam putabam *ms.* **Bea.** 1. quia me jam putabam ³²⁷³ Semper habentem *ms.* semper habere ³²⁷⁴ Forte liberati *ms.* forte libertati ³²⁷⁵ Quamlibet aut liber *ms.* quam liber ³²⁷⁶ Servus est, per hoc *ms.* **Thu.** 90. **Vict. Gem.** 54. Servus est, et per hoc ³²⁷⁷ Quam servat, non habet *ms.* et **Edit. Goth.** quam servet, non habet. ³²⁷⁸ Sufficit mihi hoc *ms.* Sufficit mihi hæc ³²⁷⁹ *Mss. S. Mich.* Cur cum homo non habet rectitudinem magis dicitur liber, quia cum habet non potest ei auferri ; quam cum eam habet servus, quia cum non habet non potest eam per se recuperare. *ms. Cister.* Cur cum homo. . quia cum habet, non potest ei auferri, quam cum, etc. *ut in Edit. ms. Gem.* 54. et 40. cur. . quia cum habet, per se non potest eam recuperare ³²⁸⁰ Impotentia. Sive enim *ms.* impotentia non peccandi. Sive enim ³²⁸¹ Nisi per hoc quia *ms.* nisi quoniam per hoc quia ³²⁸² Aut recuperare aut habere illam *ms. Cister. omittit* aut habere ³²⁸³ qua potest homo non peccare *ms.* non potest non peccare ³²⁸⁴ Et cum non habet *ms. Thu.* 90. et cum etiam non habet ³²⁸⁵ Quoniam ab alio *ms. Thu.* quoniam ab illo ³²⁸⁶ Quoniam servus tunc non habet *ms.* quam tunc servus cum habet *ms. Victorin.* 9. quam tunc cum servus habet *ms. Cister.* quia servus tunc cum habet ³²⁸⁷ Cur homo cum sol abest *ms. Gem. Vict. Cister.* cur homo cum sol abest ³²⁸⁸ Quoniam dicitur, cum sol abest, habere impotentiam videndi *ms. Vict. Gem. Bea.* 1. quam dicitur, cum sol adest, habere impotentiam videndi ³²⁸⁹ Habemus tantum in *ms.* habemus tamen in ³²⁹⁰ Non hæc dubitasset *ms.* non hic dubitasset ³²⁹¹ Tibi, tamen nunc sed *ms.* tibi nunc, si ³²⁹² Sic sint præsentia. . hujusmodi *ms.* sic præsentia. . habueris.

repetere. Disc. Gratiam habeo tuam indulgentiam. A Sed ne mireris, si ea quæ non consuevi³⁰⁹³ cogitare, non sunt mihi propter unam auditionem semper omnia ad intuendum³⁰⁹⁴ in corde præsentia.

CAPUT XIII.

Quod potestas servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem, sit perfecta diffinitio libertatis arbitrii.

MAG. Dic adhuc si quid in diffinitione libertatis arbitrii, quam fecimus, dubitas? Disc. Unum est, quod adhuc me aliquantulum in ea sollicitat. Nam sæpe habemus potestatem servandi aliquid; quæ tamen libera non est, ut aliena vi impediri non possit. Quamobrem, cum dicis quia libertas arbitrii est potestas servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem, vide ne forte addendum sit, quod illam potestatem tam liberam designet esse, ut nulla vi superari possit. MAG. Si potestas servandi rectitudinem voluntatis, propter ipsam rectitudinem, aliquando inveniri posset absque illa quam perspeximus libertate, expediret ut quod dicis adderetur: sed cum dicta diffinitio sic perfecta sit ex genere et differentiis, ut nec minus aliquid claudat, nec plus quam illa quam quærimus libertas, nihil illi addendum, aut demendum intelligi potest. Est enim potestas, libertatis genus. Quod autem additum est, servandi, separat eam ab omni potestate quæ non est servandi, sicut est potestas ridendi aut ambulandi. Addendo vero, rectitudinem, secrevimus eam³⁰⁹⁵ a potestate servandi aurum, et quidquid non est rectitudo. Per additamentum, voluntatis, segregatur a potestate servandi rectitudinem aliarum rerum, ut virgæ, aut opinionis. Per hoc autem quod dictum est, propter rectitudinem ipsam, dividitur a potestate servandi rectitudinem voluntatis propter aliud, ut cum servatur propter pecuniam, aut naturaliter. Servat enim naturaliter canis rectitudinem voluntatis, cum amat catulos suos, aut dominum suum sibi beneficientem. Quoniam igitur nihil est in hac diffi-

nitione, quod non sit necessarium ad concludendam libertatem arbitrii rationalis voluntatis, et ad alia excludenda, sufficienter illa includitur, et alia excluduntur: nec abundans utique, nec indigens est hæc nostra diffinitio. Itane tibi videtur? Disc. Mihi utique perfecta videtur. MAG. Dic ergo, si³⁰⁹⁶ quid vis amplius de libertate hac, propter quam imputatur illam habenti, sive faciat bonum, sive malum. De hac enim sola nunc noster est sermo.

CAPUT XIV.

Divisio ejusdem libertatis.

Disc. Restat nunc ut divides eandem libertatem. Quamvis enim, secundum hanc diffinitionem, communis sit omni rationali naturæ; multum³⁰⁹⁷ tamen differt illa quæ Dei est, ab illis quæ rationalis creaturæ sunt³⁰⁹⁸; et illæ ab invicem. MAG. Libertas arbitrii alia est a se, quæ nec facta est, nec ab alio accepta, quæ est solius Dei; alia a Deo facta et accepta, quæ est angelorum et hominum. Facta³⁰⁹⁹ autem sive accepta, alia est habens rectitudinem quam servet; alia carens. Habens, alia tenet, separabiliter; alia inseparabiliter. Illa quidem quæ separabiliter tenent, sunt angelorum omnium, antequam boni confirmarentur et mali calerent; et est omnium hominum ante mortem, qui habent rectitudinem eandem. Quæ vero tenet inseparabiliter, est electorum angelorum et hominum. Sed angelorum electorum, post ruinam reproborum; et hominum³¹⁰⁰, post mortem suam. Illa autem quæ caret rectitudine: alia caret recuperabiliter, alia irrecurabiliter. Quæ recuperabiliter caret, est tantum in hac vita omnium hominum illa carentium³¹⁰¹, quamvis illam multi non recuperent. Quæ autem irrecurabiliter caret, est reproborum hominum et angelorum, sed angelorum³¹⁰² post ruinam, et hominum post hanc vitam. Disc. De diffinitione et divisione libertatis hujus, Deo annuente, sic mihi satisfacisti³¹⁰³ ut nihil queam invenire quod necesse habeam de illis interrogare.³¹⁰⁴

VARIE LECTIONES.

³⁰⁹³ Consuevi noti *mss.* consuevi cogitare, non ³⁰⁹⁴ Ad induendum *mss.* ad intuendum · ³⁰⁹⁵ Discernimus eam *mss.* secrevimus eam ³⁰⁹⁶ Dic quoque si *mss.* dic ergo si ³⁰⁹⁷ Rationali creaturæ vel naturæ, multum *mss.* rationali naturæ multum ³⁰⁹⁸ Rationalis naturæ sunt *mss.* rationalis creaturæ sunt *mss.* *Thu.* 90. rationales creaturæ sunt ³⁰⁹⁹ Est Angelorum. Facta *mss.* est Angelorum et hominum. Facta ³¹⁰⁰ Sed Angelorum electorum, post reproborum ruinam; et hominum *mss.* sed Angelorum post ruinam reproborum, et hominum ³¹⁰¹ Hominum carentium *mss.* hominum illa carentium ³¹⁰² Scilicet Angelorum *mss.* sed Angelorum ³¹⁰³ Mihi satisfacisti *mss.* sic mihi satisfacisti ³¹⁰⁴ *Mss. Cister. Bec.* 1. Explicit tractatus de Libertate Arbitrii, editus ab Anselmo Archiepiscopo Cantuariensi.